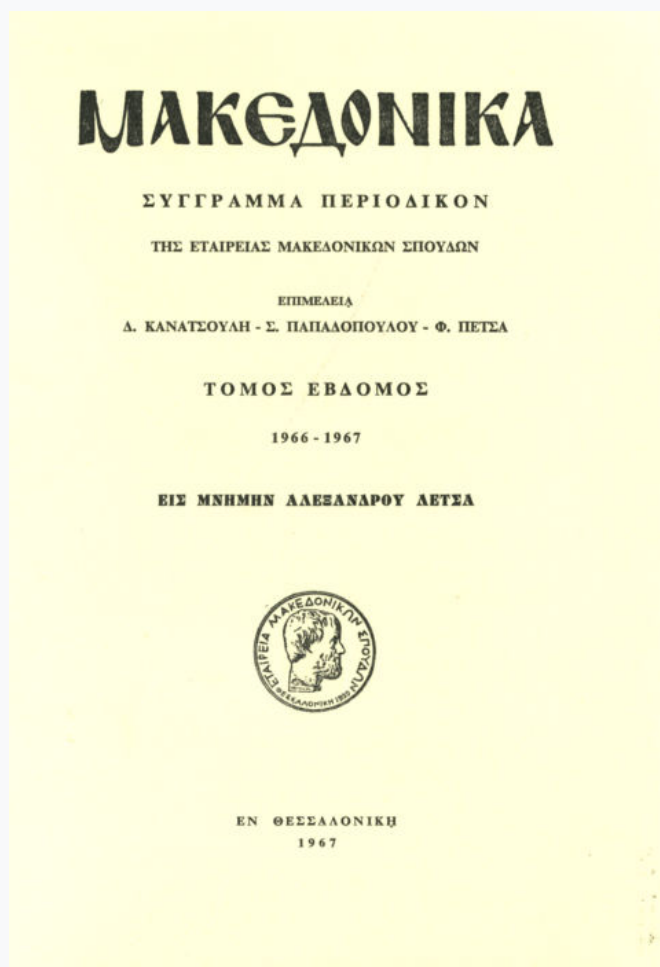

Μακεδονικά

Τόμ. 7 (1967)

Εις μνήμην Αλέξανδρου Λέτσα

Τηλεμάχου Μ. Κατσουγιάννη, Περί των Βλάχων των ελληνικών χωρών. Β', Έκ του βίου και της ιστορίας των Κουτσοβλάχων επί τουρκοκρατίας

Στέφανος Ι. Παπαδόπουλος

doi: [10.12681/makedonika.989](https://doi.org/10.12681/makedonika.989)

Copyright © 2015, Στέφανος Ι. Παπαδόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαδόπουλος Σ. Ι. (1967). Τηλεμάχου Μ. Κατσουγιάννη, Περί των Βλάχων των ελληνικών χωρών. Β', Έκ του βίου και της ιστορίας των Κουτσοβλάχων επί τουρκοκρατίας. *Μακεδονικά*, 7, 383-385.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.989>

Κατσουγιάννης θεωρεῖ τὸ ἰδιώμα του πιὸ γνήσιο ἀπὸ τὰ ἄλλα ἰδιώματα τῆς κουτσοβλαχικῆς, γιὰτὶ δὲν δέχθηκε ξένες ἐπιδράσεις, ὅπως π.χ. τὸ ἰδιώμα τῆς Μοσχόπολης, ποὺ ἀπέκτησε τραχύτερη προφορά, ἐπειδὴ ἀναπτύχθηκε μέσα σὲ ἀλβανόφωνο περιβάλλον.

Κλείνοντας τὸ σημειώμα μας αὐτὸ μπορούμε νὰ ποῦμε συμπερασματικά ὅτι τὸ βιβλίο τοῦ Κατσουγιάννη ὄχι μόνον κατατοπίζει τὸ εὐρύτερο κοινὸ πάνω στὸ θέμα τῆς καταγωγῆς τῶν Κουτσοβλάχων, ἀλλὰ προσφέρει καὶ στοὺς εἰδικούς χρήσιμες ἐπιστημονικὲς παρατηρήσεις καὶ πολὺτιμο ὕλικό.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Τηλεμάχου Μ. Κατσουγιάννη, Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν. Β', 'Εκ τοῦ βίου καὶ τῆς ἱστορίας τῶν Κουτσοβλάχων ἐπὶ τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1966, 8ον, σελ. 120. [Ἐκδόσεις Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθμ. 23].

Τὸ δεῦτερο βιβλίο τοῦ Κατσουγιάννη ἐκδόθηκε ἀπὸ τὰ κατάλοιπά του δυὸ χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ συγγραφέα. Τὴν πρωτοβουλία καὶ τὴ φροντίδα τῆς ἐργασίας αὐτῆς τὴν ἀνέλαβε ἡ κόρη του κυρία Φανή Γ. Δεληγιάννη μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ φιλόλογου κ. Ἀγαθοκλῆ Δημητράκου καὶ τῆ δικῆ μου. Πρέπει πάντως νὰ διευκρινήσουμε ἐδῶ ὅτι ὁ ρόλος καὶ τῶν τριῶν μας περιορίστηκε στὴν ἀπλὴ ταξινομήση τῶν καταλοίπων, στὸν ἐλεγχο καὶ συμπλήρωση μερικῶν βιβλιογραφικῶν παραπομπῶν καὶ τέλος στὴν ἐπιμέλεια τῆς ἐκδόσης. Σεβαστήκαμε ἀπόλυτα τὸ κείμενο τοῦ συγγραφέα, γι' αὐτὸ καὶ τὸ βιβλίο του παρουσιάστηκε ἑλλειπές, ὅπως τὸ ἄφησε, μετὰ δύο μέρη, δύο θέματα χωριστά καὶ κάπως ἀσύνδετα μεταξὺ τους.

Τὸ πρῶτο μέρος τῆς ἐργασίας (σ. 11-28) φέρει τὸ γενικὸ τίτλο «Ἡ ἀστική τάξις παρὰ τοῖς Κουτσοβλάχοις». Ἐδῶ ὁ συγγραφέας, ἀφοῦ πρῶτα μνημονεύει τὶς περιοχὲς τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου, ὅπου ὑπῆρχαν ἐγκατεστημένοι συμπαγεῖς λατινόφωνοι ἐλληνικοὶ πληθυσμοὶ κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς τουρκοκρατίας, ἀπαριθμεῖ κατόπιν τὰ διάφορα αἷτια (αὐξησης τῶν κατοίκων ἀπὸ γεννήσεις, ὑποαπασχόληση, πένια, πιέσεις τοῦ κατακτητῆ), ποὺ προκάλεσαν τὶς μετατοπίσεις τῶν πληθυσμῶν αὐτῶν κατὰ τὸ 15ο καὶ 16ο αἰῶνα πρὸς ἄλλους τόπους ἀσφαλέστερους. Ὑστερα ἀναφέρεται στὴν κοινωνικὴ καὶ δημογραφικὴ σύσταση τοῦ κουτσοβλαχικοῦ στοιχείου καὶ παρακολουθεῖ τὴν πορεία τῆς κοινωνίας του ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῆς κτηνοτροφίας (ἐξέλιξη τοῦ «τσελιγκάτου») ὡς καὶ τὴν ἵδρυσή καὶ ἀκμὴ τῶν γνωστῶν ἐλληνοβλαχικῶν ἀστικῶν κοινοτήτων, ὅπως εἶναι τὸ Συρράκο, οἱ Καλαρῖτες, τὸ Μέτσοβο, ἡ Μοσχόπολη καὶ ἄλλες. Τὸ συμπέρασμα ποὺ βγαίνει εἶναι ὅτι οἱ πυρῆνες τῆς κουτσοβλαχικῆς ἀστικῆς τάξεως ὑπῆρχαν πρὶν ἀπὸ τὴν τουρκοκρατία, ἀν καὶ ἡ ἀκμὴ τῶν παραπάνω κοινοτήτων παρατηρεῖται κυρίως μετὰ 16ου-18ου αἰῶνα.

Ἰδιαίτερα (σ. 16-21) ἀσχολεῖται ὁ Κατσουγιάννης μετὰ τὴν ἀκμὴ καὶ καταστροφή τῆς Μοσχόπολης, τοῦ γνωστοῦ ἐμπορικοῦ καὶ πνευματικοῦ κέντρου τῶν Κουτσοβλάχων, τοῦ ὁποῦ ἡ λεηλασία ἀπὸ τοὺς Τουρκαλβανούς καὶ ἡ ἐγκατάλειψή του ἀπὸ τοὺς κατοικοὺς στὶς 2 Σεπτεμβρίου τοῦ 1769 ὄχι μόνον ἀποτελεῖ τὸ τέμα μιᾶς περιόδου, τῆς «Μοσχοπολιτικῆς», ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ ὁ συγγραφέας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχὴ μιᾶς μεγάλης μεταναστευτικῆς κίνησης τοῦ κουτσοβλαχικοῦ στοιχείου μέσα στὸν ἐλληνικὸ χῶρο καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτόν. Τὸ ρεῦμα αὐτὸ πλῆττει ἰδιαίτερα τὴ Βόρειο Ἠπειρο καὶ τὴ Δυτικὴ Μακεδονία, ὅπου, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Μοσχόπολη, ἐρμωμώνται σχεδὸν καὶ οἱ κωμοπόλεις Νικολίτσα, Λινοτόπι, Σίπισχα, Μπιθικόυκι, Μπόρια, Γκάμπροβο, Γράμμουστα καὶ ἄλλες.

Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου κλείνει μετὰ τὴν ἐξέταση αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ θέματος τῶν ἀποδημιῶν, ποὺ διακρίνονται σὲ δύο κατηγορίες: 1) μεταναστεύσεις ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας (Αὐστρία, Οὐγγαρία κ.ά.), στὶς Παραδουνάβιες Ἠγεμο-

νίες, ἀκόμη καὶ στὶς βορειότερες τουρκοκρατούμενες βαλκανικὲς χῶρες, ὅπως π.χ. στὴ Σερβία· 2) ὁμαδικὲς κυρίως μετοικεσίες μέσα στὸν ἑλληνικὸ χῶρο καὶ κυρίως στὴ Θεσσαλία, Ἡπειρο, Μακεδονία καὶ Θράκη. Στὴν πρώτη περίπτωση οἱ Κουτσόβλαχοι διαπρέπουν ὡς βιοτέχνες, ἐπαγγελματίες, ἔμποροι, καὶ ἀποτελοῦν ἐκλεκτὰ μέλη τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Βιέννης, Βουδαπέστης, Βελιγραδίου, ἄλλων πόλεων τῆς Οὐγγαρίας, Ρουμανίας κ.λ., ἐνῶ στὴ δεύτερη, ἐκτὸς ποῦ πυκνώνουν τὸν πληθυσμὸ πολλῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ἰδρύουν καὶ νέες κομποπόλεις ἢ δίνουν καινούργια ζωὴ σὲ παλαιὰς στὴ ΒΔ κυρίως Μακεδονία (Μοναστήρι, Κρούσοβο, Μεγάροβο, Τίρνοβο, Νιζόπολις, Μηλοβίστα, Γκόπεσι κ.λ.). Σημαντικὲς ἐπίσης κουτσοβλαχικὲς παροικίες δημιουργοῦνται τὴν ἴδια ἐποχὴ (τέλη 18ου αἰῶνα) καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ Θράκη (στὶς Σέρρες, Δράμα, Καβάλα, Νευροκόπι, Ἄνω καὶ Κάτω Τζουμαγιά, Ξάνθη κ.ἄ.). Ἡ ἀνάμειξη αὐτῆ τοῦ κουτσοβλαχικοῦ ἀστικοῦ στοιχείου μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας συντελεῖ σὲ μιὰ νέα ἐμπορική καὶ οἰκονομικὴ ἀνθήση τῶν πόλεων καὶ περιοχῶν ποῦ ἀναφέραμε παραπάνω.

Κρίνοντας γενικὰ τὸ πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου τοῦ Κατσουγιάννη θά μπορούσε νὰ πῇ κανεὶς ὅτι πρόκειται μάλλον γιὰ σχεδίασμα, ποῦ ἐξετάζει τὸ θέμα του στὶς γενικὲς γραμμές. Εἶναι φανερό ὅτι ὁ θάνατος δὲν ἐπέτρεψε στὸ συγγραφέα νὰ ὁλοκληρώσῃ τὴ μελέτη του, μολαταῦτα οἱ γενικὲς διαπιστώσεις καὶ τὰ συμπεράσματά του εἶναι σωστά, πράγμα ποῦ δείχνει ὅτι εἶχε ἐρευνήσει ἱκανοποιητικὰ τὰ ἐπὶ μέρους προβλήματα.

Τὸ δεύτερο καὶ ἐκτενέστερο (σ. 29-81) μέρος τοῦ βιβλίου τοῦ Κατσουγιάννη ἐπιγράφεται: «Οἱ ἀγῶνες τῶν Κουτσοβλάχων ὑπὲρ τῶν δικαίων τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Μακεδονικοῦ Ζητήματος» καὶ βασίζεται στὰ πορίσματα τῆς γνωστῆς βιβλιογραφίας, ἄλλα, ὡς ἓνα σημεῖο, καὶ στὶς ἀναμνήσεις τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ, οἱ μεγαλοῖδεάτες τοῦ νεοσύστατου ρουμανικοῦ κράτους δημιουργήσαν κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰῶνα τὸ «Κουτσοβλαχικὸν Ζήτημα» τῆς Μακεδονίας πᾶνω στὰ ἴχνη καὶ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐπιδιώκων ἀσφαλῶς νὰ ἔχουν ἓνα ἐνέχυρο στὴ Μακεδονία ποῦ, προσφέροντάς το στοὺς Βουλγάρους, θά τοὺς ἐξασφάλιζε ὡς ἀντάλλαγμα τὴν εὐνοϊκότερη ρύθμιση τοῦ ζητήματος τῆς Δοβρουτσᾶς. Ἡ κίνηση αὕτη τῶν «ρουμανιζόντων» ἐκδηλώθηκε μὲ τὴν ἰδρύση κέντρου προπαγάνδας στὸ Μοναστήρι μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἐξωμότη Ἀπόστολο Μαργαρίτη ἀπὸ τὴν Ἀβδέλλα τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Παράλληλα ἔγινε προσπάθεια νὰ ἰδρυθῶν καὶ νὰ ἀναπτυχθῶν στὴν Ἡπειρο καὶ Μακεδονία «ρουμανικὰ» σχολεῖα καὶ κοινότητες, πράγμα ποῦ προκάλεσε—ἰδίως ἡ ἰδρύση κοινοτήτων—τὴ ζωηρὴ ἀντίδραση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὅλες αὐτὲς οἱ ἐνέργειες, ἀκόμη καὶ ἡ συγκρότηση τρομοκρατικῶν συμμοριῶν «ρουμανιζόντων» ποῦ συνεργάζονταν μὲ τοὺς Βουλγάρους κομιτατζήδες, ἂν καὶ κόστισαν τεράστια ποσὰ σὲ βάρος τοῦ ρουμανικοῦ προϋπολογισμοῦ, κατέληξαν σὲ παταγώδη ἀποτυχία, γιατί συνάντησαν τὴ σθεναρὴ ἀντίσταση ἐκείνων ἀκρίβους ποῦ θέλαν νὰ προσηλυτίσουν, τῶν ἰδίων δηλαδὴ τῶν Κουτσοβλάχων. Στὶς ἑλληνοβλαχικὲς κοινότητες τῆς Πελαγονίας μὲ κέντρο τὸ Μοναστήρι ὁργανώθηκε ἡ πρώτη συστηματικὴ ἀντίσταση καὶ οἱ φιλήσυχοι Ἑλληνοβῆλαχοι ἀστοὶ μεταβλήθηκαν στοὺς πιὸ σκληροὺς διώκτες τῶν «ρουμανιζόντων» μὲ ἀποτελεσματὰ νὰ γκρεμιστῇ ὁλόκληρο τὸ οἰκοδόμημα τῶν τελευταίων.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω, στὸ ἴδιο μέρος τῆς ἐργασίας του ὁ Κατσουγιάννης ἐξετάζει ἀκόμη τὰ σχετικὰ μὲ τὴν τύχη τῶν Κουτσοβλάχων τῆς Πελαγονίας ὡς τὴν περίοδον τῶν βαλκανικῶν πολέμων γενικὰ.

Στὸ τέλος τοῦ βιβλίου, σὲ «Παράρτημα» (σ. 83-118), ὅσοι εἶχαμε τὴ φροντίδα γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τῶν καταλοίπων τοῦ συγγραφέα, κρίναμε σκόπιμο νὰ δημοσιεύσουμε δύο «Κανονισμοὺς τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Κρουσόβου» (τῶν ἐτῶν 1907 καὶ 1912), ποῦ τοὺς ἀντιγράψαμε ἀπὸ ἓναν ἀνέκδοτο κώδικα τῆς παραπάνω κοινότητος ποῦ βρέθηκε

στό ἀρχεῖο τοῦ Κατσουγιάννη. Ἄν καὶ νεώτερα, τὰ κείμενα αὐτὰ παρουσιάζουν ξεχωριστό ἐνδιαφέρον, γιατί μᾶς δίνουν μιά πλήρη εἰκόνα τῆς κοινοτικῆς ὀργάνωσης τοῦ Ἑλληνισμοῦ, κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς τουρκοκρατίας, σὲ μιά χαμένη σήμερα ἐστία του. Μέσα στοὺς «Κανονισμοὺς» αὐτοὺς, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κοινοτικὴ διοίκηση, μπορεῖ ἐπίσης νὰ δῇ κανεὶς πῶς ἦταν ὀργανωμένη ἡ παιδεία, ἡ Ἐκκλησία, ἡ κοινωνικὴ πρόνοια καὶ ἕνα τμῆμα τῆς δικαιοσύνης, τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσή του.

Ὁ Κατσουγιάννης, μὲ τὰ δύο βιβλία του ποὺ παρουσιάσαμε παραπάνω, ὄχι μόνον ἱκανοποίησε κάπως ἕνα ζωηρὸ πόθο του, ἀλλὰ καὶ μᾶς βοήθησε, ὅσο μποροῦσε, νὰ εὐρίνουμε τίς γνώσεις μας πάνω σ' ἕνα σοβαρὸ θέμα τῆς νεώτερης ἱστορίας μας. Ἄς εὐχηθούμε καὶ ὅς ἐλπίζουμε ὅτι τὸ παράδειγμά του θὰ παραινῇ καὶ ἄλλους, νεώτερους καὶ εἰδικότερους, νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὸ σοβαρὸ, ἀλλὰ καὶ ἀρκετὰ παραμελημένο, θέμα τοῦ ρόλου τῶν Κουτσοβλάχων μέσα στὴν ἱστορικὴ πορεία τοῦ ἔθνους μας κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀρχεῖον Στεφάνου Νικ. Δραγούμη. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα γιὰ τὴν ἐπανάστασι τοῦ 1878 στὴ Μακεδονία. Εἰσαγωγή καὶ ἐπιμέλεια Ἰωάννου Σωτ. Νοτάρη, Θεσσαλονίκη 1966, 8ον, σελ. 444 [Ἐκδοσις τοῦ Ἰδρύματος Μελετῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἀριθμ. 85].

Ἀρκετὰ κεφάλαια τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας δὲν ἔχουν μελετηθῇ ὡς σήμερα ἱκανοποιητικά, γιατί οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἐρευνητές, Ἕλληνες καὶ ξένοι, εἶχαν στρέψει τὸ ἐνδιαφέρον τους πρὸς τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας καὶ τῆς μεγάλης ἐπανάστασης τοῦ 1821 παρὰ τὰ γεγονότα τῶν νεώτερων χρόνων. Ἐτσι π.χ. ἀρκετὰ ἀγνωστες παραμένουν ὡς τώρα οἱ ἐπαναστατικὲς κινήσεις τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας, Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας κατὰ τὸ 1854 καὶ 1878, κατὰ τὴν περίοδο δηλαδὴ τοῦ σοβαρῶν κρίσεων τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος. Σ' αὐτὸ συνετέλεσε ἴσως καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὸ 21 μὲ τὴν αἰγλή του ἐπισκίασε κάπως τοὺς ὑποδεέστερους, κατὰ τὴν ἀποψη μερικῶν, μεταγενέστερους ἀπελευθερωτικὸς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων μὲ ἀποτέλεσμα νὰ γνωρίζουμε σήμερα τὴν παλαιότερη παρὰ τὴ νεώτερη ἱστορία μας.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ ζήτημα, ἀναμφισβήτητο εἶναι τὸ κενὸ στὶς ἱστορικὲς μας γνώσεις, γιὰ τὴν περίοδο ποὺ μιλοῦμε, παραμένει σημαντικὸ, γι' αὐτὸ καὶ κάθε προσφορά στὸν τομέα αὐτὸν πρέπει νὰ εἶναι εὐπρόσδεκτη. Αὐτὸ καὶ μόνο θὰ ἀρκοῦσε ἴσως γιὰ νὰ χρωστοῦμε πολλὰς εὐχαριστίες στὸν φιλόλογο καθηγητὴ κ. Ἰωάννη Νοτάρη, ποὺ μὲ ἀγάπη καὶ πολὺ κόπο ἔφερε στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας σοβαρὸ ἀρχαιολογικὸ ὑλικό, ἀναφερόμενο στὴν ἐπανάστασι τοῦ 1878 στὴ Μακεδονία. Ἡ ἐργασία του μάλιστα ἔχει ἰδιαίτερη ἀξία καὶ γιὰ ἕναν ἀκόμη λόγο, γιατί τὸ ὑλικό της ἀντλείται ἀπὸ ἀξιόλογη πηγή, τὴν πρὶν σημαντικὴ ἴσως γιὰ τὰ γεγονότα, στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται: τὰ ἔγγραφα, ποὺ δημοσιεύει ὁ κ. Νοτάρης, προέρχονται ἀπὸ τὸ προσωπικὸ ἀρχεῖο τοῦ Στεφάνου Δραγούμη (γιου τοῦ ἐκδότῃ τῆς «Πανδώρας» καὶ συγγραφέα τῶν «Ἱστορικῶν ἀναμνήσεων» Νικολάου Δραγούμη καὶ πατέρα του Ἰωάνος Δραγούμη), ποὺ ὡς δραστήριο μέλος «τῆς ἐν Ἀθῆναις Μακεδονικῆς Ἐπιτροπῆς» ἔπαιξε σπουδαῖο ρόλο στὴν ὀργάνωσι τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τοῦ 1878 στὴ Μακεδονία.

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Νοτάρη διαιρεῖται σὲ δύο μέρη: σὲ μιά ἐκτενῆ ἱστορικὴ εἰσαγωγή (σ. 10-54) καὶ στὰ κείμενα τῶν ἐγγράφων (σ. 55-434). Ἀκολουθοῦν ὁ πίνακας ὀνομάτων, τὰ διορθωτὰ καὶ ὁ πίνακας περιεχομένων.

Στὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς «Εἰσαγωγῆς» του (Ὁ Στέφανος Δραγούμης καὶ τὸ Ἀρχεῖο